

Говору *Дар'я Миколаївна* –
аспірантка кафедри кримінального
процесу Національного університету
"Юридична академія України імені
Ярослава Мудрого"

АКТИВНІСТЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У ЗАСТОСУВАННІ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПУБЛІЧНОСТІ

Обґрунтовано необхідність віднесення слідчого судді до суб'єктів реалізації принципу публічності. Висвітлено деякі проблемні питання, пов'язані з дією принципу публічності у вирішенні слідчим суддею питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Ключові слова: публічність; слідчий суддя; заходи забезпечення кримінального провадження.

Обоснована необходимость отнесения следственного судьи к субъектам реализации принципа публичности. Освещены некоторые проблемные вопросы, связанные с действием принципа публичности при решении следственным судьей вопроса о применении мер обеспечения уголовного производства.

Ключевые слова: публичность; следственный судья; меры обеспечения уголовного производства.

Necessity of reference of the investigating judge to subjects of realization of the principle of publicity has been proved in the article. The author considers some problem questions connected with operation of the principle of publicity providing the question about application of the measures of assurance of criminal proceedings.

Keywords: publicity; the investigating judge; measures of assurance of criminal proceedings.

20 листопада 2012 р. набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України. Одними з найсуттєвіших його нововведень є законодавче закріплення принципу публічності серед засад кримінального провадження, а також запровадження нового суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності – слідчого судді.

Дослідженню проблемних питань, пов'язаних із здійсненням судового контролю, що є складовою частиною діяльності слідчого судді, а також визначенням його процесуального статусу, присвячені праці таких учених, як: Ю. М. Грошевого, П. М. Каркача, Л. М. Лобойка, В. Т. Маляренка, А. В. Молдована, Д. П. Пишменного, Н. В. Сибільової, О. В. Скрипіню, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін.

Законодавець, визначаючи зміст принципу публічності у ст. 25 КПК України, традиційно пов'язав його з обов'язком прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

Таким чином, можна дійти висновку, що на стадії досудового розслідування, як і у кримінальному провадженні взагалі, публічність виявляється лише в: 1) обов'язку прокурора, слідчого в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування; 2) обов'язку вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення; 3) обов'язку вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення особи, яка його вчинила. Таке розуміння принципу публічності, надано у ст. 25 КПК України, не охоплює всі аспекти його нормативного змісту.

Метою цієї статті є обґрунтування необхідності віднесення слідчого судді до суб'єктів реалізації принципу публічності та висвітлення деяких проблемних питань, пов'язаних з дією принципу публічності під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Усе кримінальне провадження є публічною за своєю суттю діяльністю. Державний інтерес у кримінально-процесуальній сфері отримує своє первісне виявлення у вигляді мети кримінального судочинства, точніше – у вигляді нормативно встановлених засобів їх досягнення [1, с. 15]. Саме принцип публічності у кримінальному провадженні відображає співвідношення приватних і публічних інтересів під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Розширення приватних начал не має перешкоджати охороні прав і свобод особистості, що є безпосереднім обов'язком держави.

Принципом публічності визначено вимоги цілеспрямованої процесуальної активності та ініціативності суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, спрямованої на виявлення злочинів та осіб, які їх учинили, кримінальне переслідування таких осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності, прийняття кримінальних процесуальних рішень за власним розсудом, та межі активності інших учасників кримінального провадження внаслідок виконання ними професійних обов'язків у конкретному кримінальному провадженні, з метою досягнення завдань кримінального судочинства.

Нововведеним суб'єктом здійснення судової влади у кримінальному провадженні є слідчий суддя. Відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Судовий контроль як одна з форм здійснення правосуддя є публічною діяльністю. При цьому дія принципу публічності виявляється не лише в обов'язковому здійсненні контрольних повноважень, а й зумовлює виникнення контрольної діяльності як такої.

З огляду на принцип публічності, змістом переслідуваного інтересу під час здійснення слідчим суддею своїх повноважень є забезпечення прав і свобод учасників кримінально-процесуальної діяльності, в умовах дотримання вимог чинного законодавства [2, с. 59].

Значне коло повноважень слідчого судді спрямоване на вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ЗЗКП) (ст. 134, 140, 144, 148, 153, 154, 158, 159, 170, 176, 187, 194, 200, 201 КПК України) та ін.

Більшість з наданих повноважень слідчий суддя реалізує лише за наявності відповідного клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого з прокурором. Під час розгляду цих клопотань на слідчого суддю як на представника органу державної влади покладається значна кількість обов'язків, які мають публічний характер. Наявність чіткої регламентації діяльності слідчого судді, як і інших осіб, які здійснюють кримінальне провадження, зумовлена імперативним методом правового регулювання, тобто методом, функціональним призначенням якого є забезпечення реалізації положень принципу публічності, а змістом – урегулювання правовідносин між суб'єктами, які беруть участь у кримінальній справі, установленням обов'язків або заборон і відповідальності за їх порушення [3, с. 6]. Юридичний обов'язок – найбільш поширений правовий засіб, що використовується у механізмі правового регулювання. За своєю суттю юридичний обов'язок є правовим обмеженням зобов'язаної особи стосовно власних інтересів. Принцип публічності пов'язаний з обмеженням власних інтересів суб'єктів, які ведуть кримінальний процес [4, с. 92, 93].

Разом із тим публічність реалізується не лише шляхом установлення певних обов'язків, а й наданням певних дискреційних прав, які своєю сукупністю і визначають межі активності суб'єктів реалізації принципу публічності. Такі дискреційні повноваження пов'язані з можливістю слідчого судді за власною ініціативою, незалежно від наявності клопотань сторін кримінального провадження та на власний розсуд, учинити процесуальну дію чи прийняти відповідне процесуальне рішення.

Заходи забезпечення кримінального провадження – це передбачені КПК України заходи примусового характеру, які застосовуються уповноваженими суб'єктами за наявності підстав та в порядку, установлених законом, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, досягнення стабільності та ефективності кримінальної процесуальної діяльності, а також реалізації інших завдань кримінального судочинства.

Під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження тією чи іншою мірою відбувається обмеження конституційних прав людини. Як справедливо зазначає О. Г. Шило, навіть коли особа не

заперечує проти обмеження її прав та свобод, що пов'язане зі застосуванням ЗЗКП, вони все одно мають примусовий характер, оскільки сама можливість застосування примусу передбачена законом [5, с. 118].

Поділяємо думку П. М. Рабіновича, що здатність задовольняти потреби та інтереси людини має бути справедливо збалансованою з можливостями задоволення потреб індивідів, інших суб'єктів соціуму, суспільства взагалі. Досягнення такого балансу Європейський суд з прав людини вважає основною метою, покликаним усього конвенційного механізму правозахисту... Оскільки для всієї Конвенції (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – *прим. автора*) властивим є пошук справедливого балансу між вимогами забезпечити загальні інтереси суспільства і захистити основоположні права людини [6, с. 8, 9].

На думку П. М. Рабіновича, установлення справедливого балансу передбачає певну стандартизацію оптично (фактично, емпірично, назовні) неоднакових, але функціонально тотожних явищ. До неї вдається, зокрема, Європейський суд з прав людини у своїй практиці за посередництвом "всезагальності унікалізації", оскільки сама вимога досягнути такого балансу є не одноразовою, не індивідуалізованою, а вкрай загальною, безвинятковою, тобто нормативною [7, с. 24, 25].

Розглядаючи питання щодо правомірності обмеження права на свободу й особисту недоторканність у контексті положень Конвенції, О. С. Гуляєва вказує, що відступ від права на свободу й особисту недоторканність можливий лише у виняткових випадках, коли існує справжній публічний інтерес, який є вагомішим, ніж принцип поваги до свободи людини, незважаючи на презумпцію невинуватості [8, с. 54].

Нормативний зміст принципу публічності під час застосування ЗЗКП становлять приписи щодо наділення слідчого судді такими повноваженнями, реалізація яких дає змогу забезпечити оптимальне співвідношення приватних і публічних інтересів під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Активність та ініціативність слідчого судді при вирішенні питання про застосування ЗЗКП має бути спрямована на забезпечення прийняття ним законного, обгрунтованого, вмотивованого та доцільного рішення. Остання властивість визначає межі накладених правообмежень, тобто врахування інтересів як слідства, так і особи, відносно якої обирається запобіжний захід [9, с. 14].

Розглянемо лише деякі проблемні питання, пов'язані з реалізацією принципу публічності в діяльності слідчого судді під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Нормативним приписом, зумовленим реалізацією принципу публічності, є надання слідчому судді можливості заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ч. 4 ст. 151 КПК України), відсторонення від посади (ч. 3 ст. 156 КПК України), арешт майна (ч. 4 ст. 172 КПК України), застосування запобіжного заходу (ч. 3 ст. 193 КПК України) та ін.

Уважаємо, що подібне дискреційне право спрямоване на забезпечення прав і законних інтересів осіб, щодо яких подане клопотання про застосування відповідних ЗЗКП. Інакше кажучи, надання такого права забезпечує стабільність кримінального провадження, а його реалізація спрямована на винесення законного, обґрунтованого, вмотивованого та доцільного рішення. Заслуговує на підтримку думка Л. Д. Удалової, відповідно до якої суд повинен мати можливість самостійно визначати межі пізнання обставин діяння, що інкримінується обвинуваченому, і за недостатньої доброякісності наданих сторонами доказів, їх пасивності та невмінні (неможливості) отримати додаткові докази, суд, не замінюючи жодну з сторін, не виражаючи її інтереси, повинен мати право на виявлення і формування у разі можливості конвергентної (достатньої) сукупності доказів [10, с. 38].

Обов'язок постановлення вмотивованого та обґрунтованого рішення випливає зі змісту ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 157, ч. 2 ст. 173 КПК України. Відповідно до вказаних положень, слідчий суддя має ураховувати обставини, що мають значення для вирішення клопотань про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, арешт майна, застосування запобіжних заходів та ін.

Виконання цього обов'язку не залежить від волі інших осіб, а також від виду заходу забезпечення кримінального провадження. Це публічний обов'язок слідчого судді, який випливає з сутності правосуддя як специфічної форми діяльності органів публічної влади. Ураховуючи наведену аргументацію, пропонуємо надати слідчому судді право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смирнова И. Г. Интерес – понятие уголовно-процессуальное / И. Г. Смирнова // Государство и право. – 2008. – № 8. – С. 14–18.
2. Скрипіна Ю. В. Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : дис.... канд. юрид. наук / Ю. В. Скрипіна. – Х. : Б. в., 2008. – 219 с.
3. Лобойко Л. М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : автореф. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика. Судова експертиза” / Л. М. Лобойко. – Х. : Б. в., 2007. – 36 с.
4. Городецька М. Обмеження повноважень слідчого засобами відомчого та судового контролю і прокурорського нагляду / М. Городецька // Вісник прокуратури. – 2009. – № 8. – С. 91–97.
5. Шило О. Г. Заходи забезпечення кримінального провадження за новим КПК України / О. Г. Шило // Досудове розслідування : актуальні проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали пост. діючого наук.-практ. семінару (19 жовт. 2012 р.). – Вип. 4. – Х. : ТОВ “Оберіг”, 2012. – С. 187–191.

6. Рабінович П. М. Феномен права в інтерпретації Страсбурзького суду (до 50-річчя Європейського суду з прав людини) / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 2. – С. 3–12.
7. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини : загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4 (71). – С. 18–28.
8. Гуляєва Е. Е. Правовые основания ограничения права на свободу и личную неприкосновенность по Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года / Гуляева Е. Е. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 208 с.
9. Groshewy Yu. M. Проблеми законності та обґрунтованості обраних запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту, і перспективи їх подальшого розвитку / Ю. М. Грошевий // Роль захисника у досудовому слідстві при обранні запобіжних заходів, не пов'язаних із взяттям під варту : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 лют. 2006 р.). – Х. ; К. : ПП “Серга”. – С. 9–14.
10. Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. – К. : КНТ, 2012. – 160 с.